

LOKÁLIS FORDULAT A SZOLIDARITÁSBAN

Lehetőségek és kényszerek az ukrajnai menekültek befogadásában

<https://doi.org/10.18030/socio.hu.2024.4.2>

ABSZTRAKT

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy az ukrajnai háború elől Magyarországra menekültek támogatásában a civil és önkormányzati szereplők közötti együttműködés és szövetségépítés hogyan járult hozzá a szolidaritási kapcsolatok létrejöttéhez és megerősödéséhez. Bemutatjuk, hogy a háború miatt menekülő emberek iránti szolidaritás hogyan szerveződött meg és maradt fenn. Továbbá azt vizsgáljuk, hogy milyen strukturális tényezők, kapcsolatok, erőforrások és diskurzusok járultak hozzá a – sok külföldi esetben korábban azonosított – lokális fordulat korlátozott magyarországi megvalósulásához. Bár vizsgálatunk elsősorban a helyi civil szereplőkre fókuszált, figyelembe vettük azt is, hogy a magyar állam és a nemzetközi segélyszervezetek hogyan vettek részt a menekültek iránti felelősség átruházásban. Elemzésünk azt is feltárja, hogy a magyarországi önkormányzatok milyen szerepet vállaltak az ukrajnai menekültek befogadásában, és hogy ez a tevékenység hogyan járult hozzá az önkormányzatok felelősségének újraértelmezéséhez.

Kulcsszavak: szolidaritás, migráció, menekültek, civilek, önkormányzatok

LOCAL TURN IN SOLIDARITY

Potentials and constraints in the reception of displaced Ukrainians in Hungary

ABSTRACT

This study examines how cooperation and alliance-building between civil society and local government actors in supporting refugees fleeing the war in Ukraine has contributed to establishing and strengthening solidarity relations. We show how solidarity with displaced Ukrainian citizens has been organized and sustained. We also explore the structural factors, relationships, resources, and discourses that contributed to this being understood as a local turn in refugee solidarity in Hungary. Although our analysis focuses primarily on local civil society actors, we also consider how the Hungarian state and international humanitarian agencies have localized responsibility for refugees. Our study also explores the role of Hungarian municipalities in hosting refugees in Ukraine and how this activity has contributed to a redefinition of municipal responsibility.

Keywords: solidarity, migration, refugees, civil society, local government

¹ HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet;
Pécsi Tudományegyetem Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék.

² HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet;
Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék.

³ HUN-REN Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet.

⁴ CEU Közpolitika Tanszék és Demokrácia Intézet.

LOKÁLIS FORDULAT A SZOLIDARITÁSBAN

LEHETŐSÉGEK ÉS KÉNYSZEREK AZ UKRAJNAI MENEKÜLTEK BEFOGADÁSÁBAN⁵

BEVEZETÉS

A nacionalista politikai diskurzusok térhódítása, a szelektív és korlátozó migrációs politikák mellett globálisan felerősödött a menekültekkel és migránsokkal való szolidaritás is, ami iránt a társadalomtudományokban is növekvő érdeklődés mutatkozik. Az egyik új kutatási irányzat azokra a szervezetekre és cselekményekre fókuszál, amelyek az idegenellenes vagy egyszerűen csak közömbös állami migrációpolitikák helyi alternatíváiként jöttek létre. Ezt a fordulatot a lokalizmus fogalmának bevezetésével a helyi önkormányzati szervek és intézmények, a civil szervezetek és a helyi lakosok együttműködéseként értelmezik.

Tanulmányunk az ukrajnai háború Magyarországra érkező menekültjeivel kapcsolatos szolidaritás aktoraira fókuszál. Bemutatjuk, hogyan szerveződött meg a segítségnyújtás, milyen szervezeti és egyéni erőfeszítések tették azt lehetővé. Kutatásunk legfőbb eredménye a civil és önkormányzati szereplők közötti együttműködés és szövetségépítés felismerése. Rámutatunk, hogy melyek azok a strukturális tényezők, kapcsolatok, erőforrások és diskurzusok, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy az ukrajnai menekülteknek nyújtott segítséget a lokalizmus magyarországi megvalósulásaként értelmezhesük.

Bár vizsgálatunk elsősorban a helyi civil szereplőkre fókuszált, figyelembe vettük azt is, hogy a magyar állam és a nemzetközi segélyszervezetek hogyan vettek részt a menekültek iránti felelősség lokalizálásában. Elemzésünk azt is feltárja, hogy milyen szerepet játszottak egyes magyarországi önkormányzatok az ukrajnai menekültek befogadásában, és hogy ez a tevékenység hogyan járult hozzá az önkormányzatok felelősségének és civil kapcsolatainak újraértelmezéséhez.

SZOLIDARITÁS ÉS LOKALIZMUS: SZAKIRODALMI KERETEZÉS

Számos európai országban – eltérő mértékben és részben eltérő okokból, mint amilyen a neoliberais fordulat vagy az autoriter populizmus – tapasztalható, hogy csökken az állam részvétele a menekültvédelemben. A nemzetállami szinten leépülő jóléti szolgáltatások helyére egyrészt a nemzetközi humanitárius szervezetek, másrészt a helyi civil szervezetek és közösségek, valamint a velük együttműködő önkormányzatok lépnek (Agustín–Jørgensen 2019; Vandevoordt–Verschraegen 2019). A jelenséget lokális fordulatnak hívja a migráció- és menekültkutatás (Pincock–Betts–Easton–Calabria 2020; Bauder 2022; Roepstorff 2020).

Kutatók azt tapasztalták, hogy a civilek által létrehozott helyi befogadási és integrációs programok akkor tudnak innovatívak és fenntarthatók lenni, ha a jogegyenlőség elvének kiterjesztése az újonnan érkezettek

⁵ Az adatok elemzése és a tanulmány megírása a "Munka, értékek, remény a szolidaritás tereiben. A transzformatív szolidaritás lehetőségei és korlátai Magyarországon" című kutatás keretében az NKFI támogatásával (K-146630) történt. Zakariás Ildikó munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta.

együtt valósul meg a helyi politika és közösségi kapcsolatok általános megerősödésével (Garces-Mascarenas–Gebhardt 2020; Agustín–Jørgensen 2019; Sabchev 2021). A municipalizmus vagy új municipalizmus néven emlegetett közpolitikai elképzelés olyan helyi politikai és szakpolitikai intézkedéseket jelent, amelyek a neo-liberális környezetben a szolidaritás helyi viszonyaira építve a közszolgáltatásokat, mint például a szegények, idősek, menekültek iránti gondoskodást állami szintről egyre nagyobb mértékben települési szintre viszik, és ezáltal a településeket, elsősorban a városokat, a demokratikus változások helyszínéivé teszik (Agustín 2020). A municipalista mozgalom az önkormányzatok új típusú működésében és a velük együttműködő civil szervezetekben és közösségekben transzformatív erőt lát, amely hozzájárul a társadalmi felelősségvállalás erősítéséhez, a kormányzás és a közjó újbóli összekapcsolásához.

Társadalomkutatók rámutattak, hogy a migrációhoz való viszonyt meghatározó lokális politikákra számos kontextuális tényező és országos folyamat is hatással van (Glick Schiller–Cağlar 2009; Atac et al 2023). Schammann és társai (2021) Németországban azt találták, hogy bizonyos intézményi és társadalmi feltételek együtt határozzák meg, hogy mi történik a lokális migrációs politikában. Egy dániai önkormányzatokra fókuszáló elemzés szerint a lakosság kulturális sokszínűsége és a nagyobb önkormányzati mozgástér a helyi érdekeknek megfelelően alakíthatja a migrációs és integrációs politikát (Jørgensen 2012). Szintén dániai városokat vizsgálva egy másik kutató (Careja 2019) azt emelte ki, hogy az integrációs intézkedések kidolgozása és végrehajtása során egyrészt a helyi hatóságok az országos szintű integrációs politikák követelményei, másrészt a helyi realitások és igények között egyensúlyoznak. Haselbacher (2019) négy nyugat-európai ország kisebb vidéki településein végzett átfogó kutatást, rámutatva, hogy a helyi önkormányzatok mind a liberális, mind a korlátozó intézkedéseket követhetik, ezáltal a menekülteket és menedékkérőket célzó kirekesztő (állami) mechanizmusokat egyaránt enyhíthetik vagy erősíthetik. Lengyelországban a magyarországinál nagyságrendekkel nagyobb és hosszabb tartózkodásra berendezkedett ukrainai menekültek segítésére határozott és szolidáris állami reakció született, míg a nem európai menekültekkel kapcsolatban a korábbi években a magyarországihoz hasonló elutasítás jellemezte a politikát (Drewski–Gerhards 2024). A problémák nagy részét mégis a civil szervezeteknek kellett megoldaniuk, amiben meg a nagyvárosok ellenzéki önkormányzataira és az ukrán diaszpóra szervezeteire támaszkodhattak. Ezeket a megoldásokat Łukasiewicz, Oren és Tripathi (2021) a migráció többszintű kormányzásának nyugat- és délnyugat-európai példáit (Caponio–Scholten–Zapata-Barrero 2018) követve a kelet- és közép-európai városok összehasonlításában javasolták megvizsgálni.

A lokalizmust a helyi közösségek és intézmények felelősségéről és lehetőségeiről szóló, egymással versengő, olykor akár egymásnak ellentmondó diskurzusok hozzák létre (Kreichauf–Meyer 2021). Ezek egy része a társadalmi egyenlőség és az emberi jogok univerzalizmusa, valamint az állampolgári jogok kiterjesztése mellett foglal állást, vagyis a progresszív gondolatokat kapcsolja össze a lokalizmussal (Jørgensen 2012). De nemcsak a befogadás, hanem a kirekesztés, a félelem és a gyűlölet is megteremti a maga lokális verzióit. Ezt az ambivalenciát a migrációs útvonalak kritikus helyszínein folytatott kutatások is hangsúlyozták (Schwiertz–Schenken 2020). Jelen tanulmány egyik szerzője egy, a magyar-szerb határhoz közeli magyarországi faluban 2015-ben folytatott kutatás nyomán jutott arra a következtetésre, hogy a helyi szélsőjobboldali politika sikerrel ásta alá a menekültekkel való azonnali, civil szolidaritás megnyilvánulását (Feischmidt 2020).

Ebben a tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a menekültekkel való szolidaritás magyarországi megszerveződésében és elbeszélésében a lokális felelősség és szolidaritás hogyan jelenik meg az idegenellenes állami diskurzusok és a közömbösség alternatívájaként. Azokhoz a korábbi kutatásokhoz kapcsolódunk, amelyek a civil szervezetek és az önkormányzatok viszonyát (Gerő et al. 2020, 2023; Bródy 2022), valamint az eb-

ben a kapcsolatban rejlő politikai potenciált és transzformatív erőt vizsgálták (Della Porta–Steinhilper 2022; Jacobsson–Korolczuk 2020). Azokra az eredményekre is reflektálunk, amelyek a populista menekültpolitika magyarországi sajátosságaival (Letki et al. 2024; Tóth–Bernát 2023; Korkut–Fazekas 2023; Tóth 2013) és a bevándorlásellenes diskurzusok szerepével foglalkoztak (Gerő–Sik 2020; Messing–Ságvári 2021). Még inkább reflektálunk majd azokra a kutatási eredményekre, amelyek az önkormányzatok korábbi alacsony részvételét mutatták be a civilek által működtetett menekültbefogadási és migránsintegrációs programokban (Soltész–Vadai 2022; Kováts–Soltész 2022).

Jelen tanulmány központi kérdése, hogy a menekültekkel való szolidaritás lokalizálódása milyen struktúráis folyamatok eredménye. Egyrészt, hogyan helyeződött át a menekültellátás felelőssége az állami és szupranacionális aktorokról a civil és önkormányzati szereplőkre, másrészt, hogyan értékelődött fel a lokalitás a neoliberális és autoriter tendenciák hatására. A lokális fordulatot és a lokalizmus módozatait megteremtő társadalmi feltételeket két vonatkozásban vizsgáljuk. Először feltárjuk azokat a főbb intézményi struktúrákat és társadalmi kapcsolatokat, amelyek helyi viszonylatban erőforrásokat biztosítottak az ukrajnai háború elől menekültekkel való szolidaritáshoz. Másodszor, feltárjuk azokat a diskurzusokat, amelyekben a lokalizmust megalapozó ideológiák és politikai értékek létrejönnek. Az elemzés négy dimenzió mentén vizsgálja a lokális fordulatot. Elsőként, az állami felelősségvállalás kérdéskörét járjuk körül, majd megpróbáljuk felvázolni a transznacionális szervezetek szerepét. Következő dimenzióként az önkormányzatoknak mint a segítség új szereplőinek a hangsúlyos jelenlétét, valamint az önkormányzati segítség eltérő módozatait vizsgáljuk. Végül a civil aktivizmusnak a szolidaritás lokalizálódásában játszott szerepére fókuszálunk.

MÓDSZEREK ÉS ADATOK

Kutatócsoportunk a 2015-ös úgynevezett menekültválság (a válságról lásd: Rajaram 2016) óta vizsgálja Magyarországon a szolidaritás mintázatait válsághelyzetekben (pl. Feischmidt–Zakariás 2018, Feischmidt–Neumann 2022). Az Ukrajna elleni háborúval és az ukrajnai emberek Európa több országába irányuló kényszerű menekülésével kutatásunk új szakaszba lépett. Továbbra is megmaradt a szolidaritási politikák iránti érdeklődésünk, a maga összetett viszonyrendszerével és a hazai egyenlőtlenségi mintázatokhoz való kapcsolódásával. De ezen túlmenően, megpróbáljuk felrajzolni, hogy bizonyos civil és önkormányzati szereplők hogyan válaszoltak erre a válsághelyzetre, hogyan mozgósítottak anyagi, emberi és intézményi erőforrásokat a menekültek segítésére, és hogyan viszonyultak az állami diskurzusokhoz és társadalompolitikai irányvonalakhoz.

A háború kirobbanása óta Magyarországon csaknem 3 millió dokumentált határátlépést regisztráltak Ukrajna irányából, és 2023 októberéig Magyarország mintegy 35 000 ukrán állampolgárnak adott ideiglenes menekültstátuszt (UNHCR 2023). A befogadott ukrajnai menekültek demográfiai összetétele hasonló a más európai országokba érkezettekéhez (legnagyobb számban nők gyermekekkel és idős eltartottakkal, köztük magas a magasán képzettek aránya stb.).

2022 tavaszán a főváros, a kerületi önkormányzatok, illetve a határmenti önkormányzatok, valamint a civil szervezetek és közösségek gyorsan reagáltak a háború elől menekülő tömeges érkezésére. A velük való szolidaritás feltérképezésére elsőként lakossági felmérést végeztünk a magyarországi felnőtt lakosságra (nem, korcsoport, településtípus, régió és iskolázottság szerint) reprezentatív 1000 fős mintán.⁶ A kutatás az ukraj-

6 A felmérést 2022 júniusában a Társadalomtudományi Kutatóközpont és a CEU Demokrácia Intézete készítette Az ukrajnai menekültek segítése: a szolidaritás kollektív formái és társadalmi viszonyai projekt keretében. A mintavételt és a telefonos lekérdezést a Medián Piackutató végezte. (E felmérés eredményeiről lásd: Zakariás et al. 2023)

nai háborúból menekülők iránti segítségnyújtás önkéntes és fizetett formáira (tartalmára, gyakoriságára és szervezeti kereteire) irányult, illetve kíváncsiak voltunk az ukrainai menekülteket és a menekültek különféle csoportjait övező attitűdökre, valamint a segítségnyújtás motivációira. Kérdőíves kutatásunk eredményei rámutattak a magyarországi helyzet ambivalenciájára. Egyrészt a háború okozta rendkívüli helyzetben megnövekedett civil szolidaritásra, amely mind az attitűdök szintjén, mind a konkrét segítségnyújtásban megjelent. Másrészt rávilágított a civil szolidaritás sérülékenységre és hatáira, amelyek a politikai diskurzusoknak való folyamatos kitettségéből, illetve az állami szerepvállalás hiányosságaiból adódtak (Zakariás et al. 2023). A menekültekkel kapcsolatos erősebb elfogadást és toleranciát jelezte egy másik 2022-es adatfelvétel is (Pepinsky–Reiff–Szabó 2024).

Hogy a menekülteket támogató szolidaritási akciók motivációit és hatásait megértsük, Magyarország négy régiójában végeztünk etnográfiai megfigyelést, és két éven keresztül szorosan nyomon követtük négy fővárosi civil szervezet és szolidaritási közösség tevékenységét. Összesen 38 interjút készítettünk főként budapesti, kisebb részben vidéki székhelyű civil szervezetek és kezdeményezések vezetőivel, önkormányzati szereplőkkel, emellett kutatócsoportunk tagjai önkéntesként is részt vettek szolidaritási akciókban a fővárosban, így résztvevő megfigyelést is végezhattünk. Az egyes terepekre többször visszatértünk, az első interjút minden kutatási terepen többszöri beszélgetés követte. Az interjú adatfelvétel és terepmunka 2022 nyarán indult. A legtöbb interjúalannal 2022 nyarán–őszén találkoztunk, de 2023-ban további szereplőkkel bővült a megkérdezettek köre, illetve 2024 elején néhány kulcsszereplővel ismételtünk készítettünk szakértői interjút. 27 interjú készült Budapesten és 11 interjú vidéki településen működő szolidaritási kezdeményezés résztvevőivel (ezek közül 5 vidéki városi szereplőkkel és 6 vidéki községi szereplőkkel), 14 esetben többszöri beszélgetésre került sor. Az interjúkat tematikus kódolással elemeztük, majd a Társadalomtudományi Kutatóintézet adatrepozitóriumban helyeztük el. A szolidaritási kezdeményezések szervezeti jellemzőik alapján a következő kategóriákba sorolhatók: civil szervezet, nemzetközi szervezet, civil informális közösség, egyházi vagy vallási közösség, önkormányzati vezető/szereplő, iskolai vagy tanári közösség. A tevékenységek tartalma szerint pedig megkülönböztethető általános azonnali segítség, lakhatás, oktatás, valamint a tevékenységek összekapcsolása. Sok esetben az egyes kezdeményezések több típusú segítséget is nyújtottak, illetve a szövetségek, hálózatok finom mintázatai is kirajzolódnak.

ELEMZÉS

Az állami szerepvállalás ellentmondásai és a menekültekkel kapcsolatos felelősség kiszervezése

Közép- és Kelet-Európában a posztszocialista átmenet a jóléti, oktatási és egészségügyi rendszer neoliberális szerkezetátalakítását és az ezekre fordított erőforrások jelentős csökkenését hozta magával. A Fidesz 2010-es hatalomra kerülése után ezek a folyamatok felerősödtek. A neoliberális és autoriter intézkedések átalakították az állam és a civil szféra kapcsolatait is: kiszorították a civil szervezeteket és a nem kormányzati szervezeteket a politikaformáló mechanizmusokból, és a konkrét tevékenységi területtől függően vagy nyílt ellenségként kezelték, vagy a civil szereplőket az állami szolgáltatásnyújtás pótlásának irányába terelték (Gerő et al. 2020).

A gyengülő szociális ellátórendszerben a menekültek ellátása az egyik leggyengébb láncszem, melynek leépítése már korábban elkezdődött. Jogtudósok véleménye szerint Magyarország gyorsan hozzáigazította jogrendszerét a fejlődő nemzetközi joganyaghoz – azáltal, hogy az 1990-es évek elejétől kezdve elsősor-

ban az euroatlanti integráció folyamatának felgyorsítása érdekében csatlakozott az emberi jogokról (például a menekültek védelméről) szóló nemzetközi egyezményekhez (Tóth 2013; Nagy 2019; Tóth–Sik 2008; Kovács–Nagy 2022). Mindazonáltal ez a folyamat csak részleges változásokat eredményezett a politikában és a társadalom egészében. Az, amit Melegh és szerzőtársai találóan „kikényszerített megfelelésnek” neveztek, lehetővé tette a nemzetközi emberjogi a normákkal ténylegesen szemben álló intézményi és gyakorlati viszonyulást is (Melegh et al. 2021:188; Melegh 2023). A magyar ellátórendszer egyik fő diszkurzív terepe a reguláris migráció kezelése és az irreguláris migráció, különösen a menekültügy ellenőrzése lett, a fiktív „tömeges bevándorlás okozta válsághelyzet” (Kovács–Nagy 2022:233) idején alkalmazandó szabályokkal, a migránsokról és menekültekről alkotott képet erőteljesen manipuláló politikai propagandával (Gerő–Sik 2020), valamint a civil szervezetek és más, az emberi és menekültjogok érvényesülését biztosítani akaró szereplők támadásával.

A 2015 óta folytatott, militánsan bevándorlóellenes diskurzusokkal és a jóléti ellátórendszer zsugorodásával összhangban az Orbán-kormány leépítette az amúgy is gyenge menekültügyi infrastruktúrát: bezárta szinte az összes menekültszállást, felmondta az Európai Integrációs Alappal való együttműködést, felfüggesztette az integrációs segítségnyújtás és gondozás szinte minden formáját, és a menedékjog iránti kérelemmel kapcsolatos jogi eljárást szinte hozzáférhetetlenné tette a kérelmezők számára. Bár 2022 tavaszán a magyar kormány gyorsan megteremtette a menedékes jogállás kereteit, és központi pénzügyi forrásokat is mozgósított a célra, a menekülteket segítő apparátus újjáépítése mégsem volt kielégítő.

Az ukrajnai menekültek ellátásában és segítésében a tagállamokat számottevő EU-s források is segítik. Ezek mértékéről és felhasználásáról azonban nehéz magyarországi adatokat találni, elsősorban a médiában fellelhető információforrások alapján vázolható fel a kép.⁷ Az EU több programon keresztül is támogatja az ukrajnai menekültek ellátását, egyrészt a REACT-EU nevű alapból, illetve a Belügyi Alapokból.⁸ A REACT-EU alapot a Covid19-járvány okozta gazdasági válság kezelésére hozta létre az EU 2020-ban, ezt bővítette ki azokban az országokban, ahova a legtöbb ukrajnai menekült érkezett, így Magyarországon is. Ennek keretében a tagállamok egyrészt meghosszabbíthatták 2023-ig a 2014–2020-as költségvetési ciklusban már elfogadott programjaikat, másrészt az eredeti programok mellett az ukrajnai menekültek ellátására is fordíthatták. A háborúra való tekintettel a kifizetés arányát is megemelték 11 százalékról 45 százalékra. Ez Magyarország esetében 300 millió eurónyi elérhető támogatást jelentett. Bár a magyar kormány azt nyilatkozta, hogy a REACT-EU alap forrásai nem jelentenek többletforrásokat, ezek a korábban lekötött programok uniós kifizetését biztosítják, az alap kibővítése és átalakítása az ukrajnai menekültek ellátásának támogatását tette lehetővé Magyarország számára is.⁹

A REACT-EU-hoz hasonlóan, az EU a Belügyi Alapokon keresztül is támogatást biztosított az ukrajnai menekültek segítéséhez. Erre a célra a 2021–2027-es pénzügyi ciklusban Magyarország számára 134,4 millió eurónyi támogatást különítenek el, amely kiegészül egy 21,1 millió eurónyi vészhelyzeti forrással.¹⁰ A Belügyi

7 Ilyen például a Transparency International Magyarország oknyomozó mentorprogramjának támogatásával létrejött oknyomozó riport, amely az EU-s finanszírozások magyarországi felhasználására fókuszál (Mohos–Zöldi 2022).

8 https://hvg.hu/gazdasag/20220607_EUs_menekultpenzek_REACTEU; <https://rtl.hu/belfold/2022/10/25/ukrajna-menekultek-eu-tamogatas-civil-szervezetek-belugyminiszterium>

9 https://hvg.hu/gazdasag/20220607_EUs_menekultpenzek_REACTEU; <https://rtl.hu/belfold/2022/10/25/ukrajna-menekultek-eu-tamogatas-civil-szervezetek-belugyminiszterium>

10 <http://belugyialapok.hu/alapok/programok-2021-2027>; http://belugyialapok.hu/alapok/sites/default/files/MMIA_program_HU_arculattal.pdf; <https://rtl.hu/belfold/2022/10/25/ukrajna-menekultek-eu-tamogatas-civil-szervezetek-belugyminiszterium>

Alapok honlapján az utolsó közzétett pályázati eredményeket 2023 márciusában publikálták, a háború kitörése óta öt pályázati kiírás eredményei érhetőek el.¹¹ A kedvezményezettek közt megjelenik a Magyar Máltai Szeretetszolgálat,¹² a Magyar Vöröskereszt, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kormányhivatal, az Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság, illetve az Országos Rendőr-főkapitányság. A menekülteket segítő civil szervezetek nem tűnnek fel a támogatottak névsorában. Európai összehasonlításban Magyarország azok közé az országok közé tartozik, amelyek GDP-arányosan és összességében is a legkevesebb segítséget nyújtottak Ukrajnának.¹³

Az oktatásban és általában a szociális ellátórendszerben kibontakozó „egyháziasítási” politikával összhangban (Neumann 2022; Keller—Virág 2023; Fodor 2022) a menekültekkel és menedékkérőkkel kapcsolatos humanitárius segítséget a kormány a Karitatív Tanács által koordinált nagyobb, egyházakhoz kötődő jótékonyági szervezetekre bízta. Az a hat szervezet – a Katolikus Karitás, a Magyar Református Szeretetszolgálat, a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, az Ökumenikus Segélyszervezet, a Baptista Szeretetszolgálat, valamint a Magyar Vöröskereszt –, a háború kitörése után (2022. március elején), 500–500 millió forint állami támogatást kapott a menekültek segítésére – összesen 3 milliárd forintot.¹⁴ 2024 februárjában az Ökumenikus Segélyszervezet és a Máltai Szeretetszolgálat beszámolót tett közzé az elmúlt két évben általuk nyújtott segítségről.¹⁵

Bár ezek a jótékonyági szervezetek már korábban is nyújtottak sürgősségi ellátást és humanitárius segítséget, a menekültek integrációjára vonatkozó kapacitásaikat csak a háború kitörését követően kezdték el kialakítani. Az Ökumenikus Segélyszervezet például országos adománygyűjtést hirdetett, megszervezte a segítségnyújtás logisztikai hátterét és emellett Ukrajna 22 megyéjében is segít. A Máltai Szeretetszolgálat egy – részben az Európai Unió által finanszírozott program keretében – lakhatást és egyéni mentorálást biztosító integrációs programot működtet. Nemzetközi humanitárius szervezetektől és civil szervezetektől származó információink alapján a válság első heteitől eltekintve az állam és az általa kooptált karitatív szervezetek viszonya a nemzetközi humanitárius szervezetekkel hiányos volt és ambivalens: a felsővezetők távol tartották magukat a nemzetközi és hazai civil szervezetektől egyaránt, míg az együttműködés alacsonyabb szinteken és operatív kérdésekben inkább működött. A korábban létező menekültügyi intézményektől elkülönülő, párhuzamos struktúra kiépítésének folyamata volt látható.

A háború kitörését követő hetekben az ukrainai menekültekkel kapcsolatos kormányzati diskurzus a 2015-öshöz képest inkább támogató volt. Ez cselekvési tereket nyitott mind a civil szereplők, mind a helyi önkormányzatok számára. A fővároson kívüli önkormányzati és civil segítőknek a Katasztrófavédelmi Hatóságra kellett támaszkodniuk. E hatóság központi szerepe tükrözi a magyarországi szociálpolitika domináns kormányzati keretezését, amely a kiszolgáltatottak (menekültek, marginalizáltak, fogyatékkal élők, romák) ellátását közbiztonsági kérdéssé akarja tenni. Interjúalanyaink nagymértékben hiányolták az állami koordinációt és részvételt. A fővárostól távoli, vidéki térségekben, ahol a legtöbb szálláshelyet hozta létre az állam, a tájékoztatás hiánya még nagyobb kihívást jelentett.

11 http://belugyalapok.hu/alapok/nyertes_palyazatok/16

12 A támogatásból megvalósul program honlapja: <https://safeinhungary.gov.hu/en>

13 <https://g7.hu/vilag/20230630/magyarorszagnal-csak-romania-es-ket-szigetorszag-kolt-kevesebbet-az-eu-n-belul-ukrajna-segitese/>

14 <https://kormany.hu/hirek/a-kormany-harommilliard-forint-tamogatast-nyujt-a-karitativ-tanacs-szervezeteinek>

15 https://ukraine.hia.hu/wp-content/uploads/HIA24_Ukran_2eves_A4_EN_online_final.pdf; <https://maltai.hu/cikk/hir/4886>

Egyik interjúalanyunk és családja menekülteket szállásolt el a magyar-ukrán határhoz közeli faluban található vendégházukban, amely általában a zárandokturizmus szolgálatában áll. Teljes körű ellátást nyújtottak a menekülteknek, segítettek nekik a hivatalos ügyintézésben és a személyes problémák megoldásában, és az állami támogatás megérkezéséig, négy hónapon keresztül minden költségüket fedezték. A panzió tulajdonosa kritikusan nyilatkozott az állami szerepvállalásról, kapcsolattartásról, segítségről. Miután az első menekültcsaládok hozzájuk kerültek, a rendőrség és a bevándorlási hivatal képviselője csak rövid látogatásokat tett, hogy ellenőrizze őket. Később csak telefonon utasították őket, hogy szállásolják el a hozzájuk kiutalt új menekülteket, akiknek az utcán kellett várakozniuk. Azzal kapcsolatban pedig egyáltalán nem érkezett szakmai segítség, hogy hogyan birkózzanak meg az adminisztratív feladatokkal és a lelki teherrel. Interjúalanyaink utolsó látogatásunkkor már másfél éve láttak vendégül egy húsz-harminc fős, változó összetételű csoportot, amelyben kárpátaljai roma nagycsaládok és harkivi idős menekültek egyaránt voltak. Szakmai segítséget csak nemzetközi és budapesti civil szervezetektől kaptak. De még ez sem volt elég ahhoz, hogy megbirkózzanak a helyi társadalom növekvő cigányellenességével és legyőzzék saját kételyeiket az általuk befogadott menekültek hosszú távú szándékaival kapcsolatban. Tájékoztatták a Katasztrófavédelmet, hogy nem tudják tovább fogadni a menekülteket. Legutóbbi látogatásunk idején (2023 ősz) azonban még mindig érkeztek új családok. Interjúalanyunk így foglalta össze az állami segítségnyújtással, illetve annak elmaradásával kapcsolatos tapasztalatait: *„És akkor hát, aki jóhiszemű, mint mi is, meg hát nemcsak mi, hanem akik hirtelen ebbe bekapcsolódtak, azok a segítők, azok megpróbálták mindent is biztosítani. Kivéve az államot. Tehát ebben állami szerepvállalás gyakorlatilag azon kívül, hogy született egy határozat, meg azon túl, amit mondtam, hogy első naptól a napi négy-ötszöri ellenőrzés, külön fajta hatóságok formájában. Mai napig nem értem, hogy miért. [...] Tehát semmifajta segítségnyújtás.”*

A magyar kormánynak az európai politikai porondon egyedülálló, különutas álláspontja, az ambivalens diskurzus – egyrészt támogatni az ukrajnai menekülteket, megszavazni az EU-s szankciókat, de nem támogatni az Oroszországot elítélő nyilatkozatokat stb. – a szolidaritási mező szereplőiben is fenntartásokat és ellenérzéseket váltott ki. Az egyik oktatási szereplő, aki a menekültek oktatásában szervezőként vesz részt, rámutatott, hogy például Németországgal és Lengyelországgal ellentétben a magyar politikai közegben nem akarják nyíltan kifejezni Ukrajna iránti támogatásukat, önkénteseik igyekeznek névtelenek maradni: *„...azt tapasztaljuk, hogy a környező országokban nyílt szolidaritás van. Nem azt mondom, hogy feltétlenül aktívan segítenek az emberek, vagy nem feltétlenül jelenti azt, de nem probléma a szolidaritás nyilvános kinyilvánítása.”¹⁶*

A menekültekkel 30 éve foglalkozó magyar egyesület vezetője még árnyaltabban fogalmazta meg azokat a problémákat, amelyek a menekültsegítés strukturális hiányosságaira az idő előrehaladtával egyre jobban rámutatnak: *„Alapvetően egyfolytában arra hívatkoztunk, azt próbáltuk mondani, hogy itt nem csak ilyen vészhelyzeti megoldások szükségesek, hanem fontos a hosszú távú segítségnyújtás, és ezt azóta is csináljuk. Csakhogy a csomó szervezet, akik meg amúgy ebben elindultak, most kezdik ezt a tempót fölvenni, hogy itt most már nem az a kérdés, hogy ki mikor fog tudni hazaköltözni Ukrajnába, hanem hogy hogyan fognak itt élni az emberek. És az [...] az önkéntes kapacitás, ami különben az első évben tudta az állami felelősségvállalás hiányát kompenzálni, az kifulladás sok szempontból. [...] Azok az önkéntesek is valahol, akik nagyon komolyan vették és elkötelezettek voltak, egy részük meghozta azt a döntést, hogy vagy kiszállnak ebből, ilyen önvédelmi szempontból, vagy pedig ők is professzionalizálódnak, félprofesszionalizálódnak.”*

¹⁶ Az interjú angol nyelven készült, a szerzők fordítása.

A válsághelyzet azonnali megoldásokat kívánt, a sokszor önkéntes alapon megszerveződött segítségnek azonban nem voltak meg a szakmai alapjai (pl. szociális munkás alapú segítség), háttere, és az idő előrehaladtával egyre egyértelműbbé vált, hogy ad hoc módon nem lehet megoldani a felmerülő problémákat. Az integráció más feladatokat kíván meg, mint a vészhelyzeti segítség – míg az állami feladatvállalás hiányát a vészhelyzetben a rendkívüli civil segítség sok szempontból pótolta, hosszabb távon jobban megmutatkozik az állami ellátórendszer, illetve a szakpolitika hiánya. Az állam fellépését a hosszú évek óta zajló antimigrációs politika és az ukrajnai menekültek iránti korlátozott felelősségvállalás ellentmondása határozta meg, amit még tovább terhelt a magyar állampolgársággal is rendelkező, és a roma származásuk miatt különösen nemkívánatosnak tekintett menekültek legalizációjával kapcsolatos helyzet.¹⁷

A lokális szolidaritást támogató transznacionális szervezetek

Az állami kormányzati struktúráktól függetlenül a nemzetközi segély- és humanitárius szervezetek szakmai és anyagi forrásokkal támogatták az ukrajnai háború elől menekülőkhöz számára segítséget nyújtó szervezeteket is. Az ENSZ-szervezetek több ponton próbálták támogatni az önkormányzati és a civil segítséget egyaránt, amellett, hogy az államhoz közel álló egyházi karitatív szervezetekkel is szoros együttműködésben álltak. Például az UNICEF – az ENSZ nemzetközi gyermekjogi szervezete – ajánlásokat fogalmazott meg a helyi önkormányzatok számára (UNICEF 2023). Az IOM (*International Organization for Migration*) Magyarország is kapcsolatot épített az önkormányzati szervek, köztük Záhony és Budapest Főváros Önkormányzataival (IOM 2023). Az UNHCR (*United Nations High Commissioner for Refugees* – az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága) aktív partnerséget épített ki a Karitatív Tanács hat nagy egyházi kötődésű szervezetével, valamint hasonló számú független civil partnerrel. Az utóbbi szereplők közül három a menekültvédelem területén már többéves szakmai múlttal rendelkező, klasszikus migránsintegrációs szolgáltatásokat (például oktatási integrációt segítő közösségi programok, információszolgáltatás és jogi tanácsadás stb.) nyújtó civil szervezet volt, három civil szereplő pedig új ezen a területen. Nem egyértelmű, hogy milyen szerepet játszottak az Európai Unió migrációs irányítási normái és finanszírozása. Az állami források elosztásának kevésbé átlátható volta miatt nem könnyű bemutatni, hogy ezek a források hogyan hatottak a menekültellátást helyi szinten végző szervezetekre. A legtöbb civil szereplő tudomásunk szerint nem kapott támogatást ezekből az alapokból. Ezt részben a pályázati kiírások magyarázzák: az előfinanszírozás, a saját hozzájárulás, az elszámolás és a pénzügyi adminisztráció pályázati feltételeinek való megfelelés magas küszöbe, amelyek miatt valójában csak a nagy jótékonyági szervezetek tudtak pályázni. De az EU-s pályázatok nagy része a későbbiekben nyílik meg. Ilyen értelemben az EU egyelőre nem játszott olyan fontos szerepet, mint a transznacionális szervezetek.

A kisebb városi és vidéki kezdeményezések támogatását a kisebb donorszervezetek is felkarolták. Ezek a szervezetek szerény pénzügyi forrásokkal rendelkeznek, mégis képesek megosztani tudásukat és hálózati kapcsolataikat az állami szervek által elhanyagolt helyi kezdeményezésekkel. Egy magánfinanszírozású nemzetközi civil szervezet, a *United Way Magyarország*, helyi képviselője például a közösségi mentorálásra összpontosított: az ország különböző városaiban és kistérségeiben működő kis szervezetekkel mikroköltségvetésű projektekben dolgoztak együtt. A saját forrásbevonási lehetőségeik mellett az UNCHR is biztosított számukra forrásokat ehhez. Közel 30 civil szervezetnek és kezdeményezésnek nyújtottak pénzügyi és tech-

¹⁷ Köszönjük, hogy névtelen szakmai lektorunk felhívta a figyelmünket az ukrajnai menekültellátással kapcsolatos magyar állami viselkedés ellentmondásaira. A magyar állampolgársággal is rendelkező menekültek speciális helyzetével a probléma fontossága ellenére ebben a tanulmányban nem foglalkozunk.

nikai támogatást olyan projektekhez, amelyek a menekültcsaládok, gyermekek és fiatalok alapvető jólétére összpontosítanak. Ugyanakkor igyekeztek összekapcsolni ezeket a vidéki szolidaritási kezdeményezéseket a fővárosiakkal. Hasonló munkát végzett a vidéki kezdeményezések felkarolásával például a Kárpátok Alapítvány¹⁸ is.

Miközben a nemzetközi humanitárius szervezetek kerültek a kormány menekült- és migrációs politikájának közvetlen kritikáját (Kovács–Nagy 2022:234), illetve erőforrásaik jelentős részét az állami támogatást is élvező karitatív szervezetek projektjeinek finanszírozására fordították, a magyar civil társadalom megerősítését is prioritásként kezelték. Ahogyan egy vezető transznacionális humanitárius szervezet helyi irányítója fogalmazott: *„Megpróbáljuk megerősíteni a magyarországi civil társadalom azon kapacitását, hogy legyenek olyan civil szervezetek, amelyek boldogulnak a projektmenedzsmenttel, pénzügyi menedzsmenttel, ismerik a támogatási lehetőségeket, tudnak pályázni más támogatóknál is hosszabb távon, tehát ez mindenképpen része annak a munkának, amit végzünk.”*¹⁹ Vagyis a menekültek segítésének stabil és kiszámítható működésére és a civil szektor szakmaiságának erősítésére egyaránt fókuszáltak. Ennek jegyében a nemzetközi humanitárius szervezetek, külföldi egyházi adományozókkal együttműködve segítették például a Dévai Fogadó Menekülteket Segítő Közösségi Központ²⁰ létrehozását a fővárosban, amely közvetlen szolgáltatásokat nyújt a háború miatt menekülőkhöz számára, lehetővé teszi a donorok és a kedvezményezettek közti találkozást, és közösségi teret biztosít menekültek különböző csoportjai számára saját programok szervezésére és lebonyolítására. Ugyanakkor sok azonnali segítséget nyújtó civil, közösségi csoport és kezdeményezés nem fért hozzá semmilyen nemzetközi szervezeti finanszírozáshoz, ilyen értelemben a támogatások – mint általában – részben szelektíven működtek.

Az intézményi kapacitásfejlesztés mellett a nemzetközi humanitárius és segítőszervezetek a menekültekkel kapcsolatos szolidaritási munkával kapcsolatos fontos elveket és elvárásokat fogalmaztak meg. Bár ezzel kapcsolatosan az egyik menekültvédelemmel foglalkozó interjúalanyunk kritikusan közelített, azt is hangsúlyozva, hogy a nagy transznacionális szervezetek iránymutatásai olykor csak felületes feladatteljesítést jelentettek. Például az integráció mint hívószó bizonyos esetekben nem jelent ténylegesen átgondolt, strukturális-rendszerszintű, szakpolitikai döntéseket. De az összkép azt mutatja, hogy ezek a szervezetek ténylegesen létrehoznak egy szakmai közeget, amelyben a segítség elvi kereteiben is egyetértenek, a kis szervezetek terep- és tapasztalatai is beépülnek, illetve a nagyobb szervezetek szakpolitikai tudása is hasznosul.

A nemzetközi humanitárius szervezetek nagy hangsúlyt fektettek a legkiszolgáltatottabb menekültcsoportok, mindenekelőtt a rendkívül hátrányos körülmények elől menekülő kárpátaljai romák támogatására is. Ezek az emberek, akik közül sokan magyar állampolgársággal rendelkeznek, nem élvezték sem az állam, sem a magyar társadalom vendégszeretetét. A szegény és részben írástudatlan szülőkkal érkező menekültgyermekek iskoláztatását és a nagycsaládosok lakhatását elsősorban a magyarországi romákkal foglalkozó helyi civil szervezetek karolták föl. A roma menekültek támogatásában a transznacionális szervezetek nagymértékben támaszkodtak a magyarországi roma szervezetekre, a romák strukturális helyzetéből és kulturális sajátosságaiból adódó sajátos szükségletek azonosítása, valamint a befogadó társadalomban és annak intézményeiben tapasztalható rasszizmus feltárása érdekében.

¹⁸ <https://www.karpatokalapitvany.hu/iras/koszonto>

¹⁹ Az interjú angol nyelven készült, a fordítást a szerzők készítették.

²⁰ <https://devaifogado.eu/hogyan-segitunk-2>

Az önkormányzatok mint a menekültbefogadás új szereplői

Magyarországon a 2010 utáni hatalomkoncentráció súlyosan érintette az önkormányzatok helyzetét, mozgásterét és erőforrásait is. Az önkormányzati törvény 2011-es módosítása az önkormányzatok hatáskörének és autonómiájának jelentős visszaszorulását, valamint számos közszolgáltatási feladat központosítását jelentette, elsősorban az egészségügy és az oktatás területén. Az önkormányzatok költségvetése tovább zsugorodott a Covid19-világjárvány idején bevezetett „vesélyhelyzeti kormányzás” során, amely további pénzügyi bevételektől (pl. számos helyi adótól) fosztotta meg az önkormányzatokat (Baranyai–Ferencz 2022). Ez a központosítási folyamat eltérően befolyásolta az egyes önkormányzatok működését. A közepes méretű városokban és kisebb településeken (Jelinek 2020) a gyakran nem elszámoltatható kormányzati transferek és az uniós források központilag ellenőrzött elosztása miatt egyre inkább a központi hatalomtól függő, klientelista viszonyba kényszerítette a helyi tisztségviselőket (lásd még: Gherghina—Volintiru 2023). A civil szervezeteket a kormánypárti önkormányzatok többnyire fenyegető ellenfélnek tekintik, az ellenzéki önkormányzatok viszont a civilekben egyre fontosabb partnerekre találhatnak (Bródy 2022). A 2020–2021-es járványválság azt is megmutatta, hogy a társadalmi szolidaritás és az emberek közötti kölcsönös segítségnyújtás a mindennapi ügyekben jelentősen megnövekedhet, és a helyi önkormányzatok és a szolidaritási aktorok egymás értékes szövetségeseivé válhatnak.

Az önkormányzatok kötelező feladatkörébe tartozik az egészségügyi alapellátás, az óvodai, kulturális (könyvtári) és gyermekjóléti szolgáltatások, az idősgondozás, valamint a szociális segélyezés, beleértve a hajléktalanok lakhatásának biztosítását is. Ezen túlmenően az önkormányzatok – opcionálisan – lokális stratégiákat vagy cselekvési programokat fogadhatnak el a bevándorlók/migránsok integrációjára. A 2015 és 2022 közötti állapotot azonban jól illusztrálja, hogy ez idő alatt egyetlen lokális integrációs stratégiát vagy cselekvési programot sem foganatosítottak (Soltész 2021; Soltész–Vadasi 2022; Kováts-Soltész 2022).

Az anyagi források szűkössége és a függőségi viszonyok ellenére a főváros és néhány kerületi önkormányzat, illetve az ország északi és keleti részén található néhány település erőteljesen részt vállalt az ukrajnai menekültek befogadásában. Budapesten kívül a magyarországi 3170 településből 297 olyan településről tudunk, ahol hosszabb-rövidebb időre befogadtak menekülteket – erről számolt be az egyik általunk megkeresett polgármester. Erre a célra gyakran a települések oktatási, egészségügyi és szociális intézményeit vonták be, annak ellenére, hogy adminisztratív szempontból ezeket már korábban centralizálta az állam (pl. az iskolákat). Mind a kérdőíves adatfelvételünk, mind a kvalitatív kutatásunk eredményei azt mutatják, hogy a civil és önkormányzati szereplők intenzív horizontális együttműködése kulcsfontosságú volt az ukrajnai menekültek gyors és hatékony segítésében.

A legtöbb önkormányzat a menekültek támogatásában a koordinációt tekintette a legfontosabb feladatának. Budapesten a Fővárosi Koordinációs Fórum már a második naptól kezdve működött, ami rendszeres szakmai konzultációkat jelentett a helyi szakmai civil szervezetek, a nemzetközi menekültügyi szervezetek (UNHCR, IOM) és a nagyszámú önkéntest mozgató civil kezdeményezés között. Az infrastrukturális háttér a fővárosi önkormányzat, az IOM és az UNHCR által közösen létrehozott „Budapest Helps” Községi Központ létrehozásával erősödött. Az egyik résztvevő szervezet képviselője így számolt be erről: *„Az történt ugye, hogy kedden tört ki a háború. Kedden vagy szerdán, és azt hiszem, hogy hétfőre szerveztünk egy olyan zoom-találkozót, amiben az akkor hozzánk eljutott információk alapján, akik tevékenykedtek már akkor a fővárosban, aki lehetett intézményesült szervezet meg lehetett informális csoport is, tehát akiket láttunk a*

Facebookon, ugye lett ez a Segítségnyújtás Ukrajna [csoport]. [...] tehát elkezdtek azt a fórumot megteremteni, hogy az emberek tudjanak arról, hogy mit csinál a másik. És két-három hétre rá, [...] akkor már szerveztünk ennek a csoportnak egy jogi felkészítést és egy olyant, hogy hogyan tudunk jól segíteni.”

Nemcsak a Magyarországra érkező menekültekkel, hanem az Ukrajnával való szolidaritás kifejezése is fontos szándéka volt a főváros vezetésének. A háború egyéves évfordulója alkalmából rendezett megemlékezés-sel (az ukrán nagykövetséggel és az ukrán diaszpóra képviselőivel társszervezésben) a budapesti városháza ismételten hangot adott az Ukrajnával való politikai szolidaritásának.

Az önkormányzati-civil együttműködés sajátos formája a fővárosban és az ellenzéki önkormányzatok által vezetett kerületekben volt tapasztalható. Több kerületben a 2019-es önkormányzati választásokon korábban civil, illetve alulról szerveződő társadalmi mozgalmak aktivistái váltak politikai szereplőkké, és lettek az önkormányzati adminisztráció meghatározó tagjai vagy akár vezetői. Ez egy megváltozott működésmódot teremtett meg, ami lehetővé tette, hogy ötvözzék szakmai tudásukat, az alulról jövő közösségi cselekvés tapasztalatait, valamint a – még megmaradt – önkormányzati hatáskör és infrastruktúra adta lehetőségeket. Ennek adott hangot a 8. kerületi interjúalanyunk is, aki a Barcelonából indult municipalista mozgalom magyar úttörője: *„És ugye pont az volt az izgalmas, hogy – és ez nyilván ezeknek az önkormányzatoknak a jellegét adja, szóval nem véletlen, hogy – a kilencedik, a nyolcadik, meg a főváros, ahol ugye ezek az aktivista emberek vannak így az ilyen szociális ügyek környékén, hogy itt volt, hogy az ilyen civil és önkormányzati szereplők közötti határvonal nagyon elmosódott, és ezek a megbeszélések mindig olyanok voltak, hogy ilyen teljesen átjárható. [...] Szóval, hogy ilyen természetes módon átjár a két világ, és mindegy, hogy önkormányzatként vagy civilként segítesz, segítesz és kész.”* De hasonló szellemben fogalmazott a 9. kerület önkormányzati képviselője is: *„Tényleg az az igazság, hogy az nekem erősségem, amikor nagyon gyorsan kell valamire rugalmasan reagálni. Nyilván, ahonnan jövök, ez szükséges, és ilyen szempontból segítség volt... [...] én tényleg hiszek a civil szférában. Tényleg hiszek abban, hogy a 21. században az önkormányzatnak is a 21. századi helyét kell megtalálnia, és ez egy teljesen másfajta kapcsolat a civilekkel meg az állampolgárokkal.”*

Fővárosi és kerületvezető interjúalanyaink osztoztak abban a meggyőződésben, hogy az ukrainai menekülteknek nyújtott önkormányzati segítség egy tágabb közpolitikai elképzelés része, amely az idegenekkel kapcsolatos kormányzati kirekesztő politika helyben megteremthető alternatíváit keresi. A szakirodalom egy része ezt manapság városi vagy urbánus kozmopolitizmusnak hívja (Agustín–Jørgensen 2019). Ennek jeleit ismertük fel azon a fővárosi rendezvényen, amelynek mottója „a toleráns, sokszínű, támogató és befogadó Budapest”²¹ volt. A 2024-es önkormányzati választásokon a fővárosban és több budapesti kerületben törekedtek a szavazati joggal rendelkező külföldiek mozgósítására. Meggyőződésünk, hogy a menekültekkel kapcsolatos szolidaritási akcióknak, civilek és önkormányzatok együttműködésének fontos szerepe volt ebben a mozgósításban.

A helyzet jelentősen különbözött az általunk vizsgált vidéki településeken, ahol az önkormányzatok kiszolgáltatottabbak a központi hatalomnak és az általa teremtett klientelista viszonyoknak. Aktív vidéki önkormányzatok két példáját mutatjuk be, amelyek két körvonalazódó, további átfogó vizsgálatokkal igazolandó típust alkotnak. Mindkét esetben a polgármesterek voltak a befogadás mozgatórugói. Egy, a magyar-ukrán határhoz közeli kis falu önkormányzata közvetlenül a háború kitörése után önként jelentkezett a menekültek

²¹ Ez volt a címe annak a nyilvános rendezvénynek, amelyet nagyjából két évvel az ukrainai háború kitörése után tartottak az egyik legnagyobb civil szervezet és az IOM szervezésében, a főváros és két fővárosi kerület polgármestereinek részvételével.

befogadására. A falut húsz éve ugyanaz a polgármester vezeti, aki egyaránt tevékeny az ellenzéki polgármesterek országos szervezetében és a női polgármesterek szervezetében. A kistelepülés önkormányzata szociálisan elkötelezett és pályázati szempontból is aktív, integrációs központot működtet, a szegregátum-fel-számolási program keretében önkormányzati lakásokat újítt fel és épített, idősök otthonát működtet. A közösségi tevékenységek és programok számos lakost aktivizálnak, egyrésztük önkéntesként tartósan részt vesz a programok megvalósításában. Az önkormányzat, a polgármester kezdeményezésére, rögtön a háború kitörése után a határmenti településeken önkénteskedett, és már a kezdetektől nyitott volt a menekültek befogadására anélkül, hogy a Katasztrófavédelem kijelölt befogadói helyszínné nyilvánította volna őket: *„Polgármesterként kötelességemnek éreztem, hogy segítek. [...] Én értem ezt a felelősséget, hogy nekünk kell tenni valamit, hogy az ő elhelyezésük megoldott legyen.”* Értelmezésében a gondoskodás az önkormányzat fő feladata, amely mindig megtalálja a társadalom rászoruló tagjait. A helyi iskola tornatermét és öltözőit alakították ki a menekültek elszállásolására. A befogadott családok minden segítséget megkaptak a helyiektől az ügyintézéshez, a gyermekeik oktatásához, valamint a felmerülő egészségügyi problémák kezeléséhez.

Egy, az ország központi részében található kistelepülés önkormányzata hasonlóan gyorsan reagált. A befogadás ebben az esetben az „arra érdemes” és „valódi menekültek” kiválasztásával járt együtt, egyúttal megígérve, hogy az érdemtelen „nem igazi menekülteket” távol tartják a településtől. Az érdemesség legfontosabb szempontja etnikai volt, és elsősorban a romákat volt hivatott távoltartani. De a háború általi közvetett érintettség is felmerült, amiként számos elképzelés arról, hogy miként kell helyesen viselkednie, érdemesnek mutatkoznia egy menekültnek. A menekültcsaládok befogadását a „jó falu” narratívájába helyezték. A településen antropológiai terepmunkát végző kollégánk, Tatjana Safonova (2023) rámutatott, hogy a polgármester egy sikeres vezető, aki a kormányzó politikai elittel való kapcsolathálóját mozgósítani tudta a segítséghez és befogadáshoz szükséges erőforrások bevonására. A menekültek segítségét olyan narratívába helyezte, amely nemcsak a „közjó” érdekében cselekvő helyi vezetést legitimálta, hanem a kormányzati diskurzus szelektív szolidaritását és a hétköznapi populizmust is (Safonova 2022, 2023; Csurgó–Horzsa–Megyesi 2022), aminek kulcsa az „érdemes” és „érdemtelen” szegények megkülönböztetése a vidéki Magyarországon (Czibere–Kovács 2022:734; Feischmidt–Szombati 2018).

Civil aktivizmus és a szolidaritás lokalizálódása

Magyarországon a menekülteket, menedékkérőket és általában a migránsokat segítő szolgáltatások többségét évek óta nem kormányzati szervezetek nyújtják. E szervezetek száma és mérete jelentősen csökkent az elmúlt évtizedben, mivel egyre kevesebb pénzügyi forráshoz férnek hozzá, illetve a kormány migránsellenes diskurzusa miatt politikai szempontból is megkérdőjeleződik a legitimitásuk. Ezzel együtt a menekülteket és migránsokat segítő civil és emberjogi szervezetek voltak azok, amelyek kellő szakértelemmel, felhatalmazással rendelkeztek ahhoz, hogy központi szerepet játszanak a szolidaritási mechanizmusok kialakításában. Az ukrajnai háborúhoz kapcsolódó válsághelyzetben felértékelődtek, mert rendelkeztek a hosszú távú működéshez szükséges kapacitásokkal, tudással és szervezeti háttérrel. A fővárosban a menekültsegítés pontosan ezekre a civiltársadalmi együttműködési hálózatokra épülve tudott hatékonyan kiépülni. Illetve saját civil előéletük is nagyban hozzájárult a gyors támogatáshoz, ahogyan ezt a fővárosi koordináció vezetője is kiemelte: *„Szerintem ez nagyon összefügg, ha mi nem a civil tapasztalatunkkal jövünk, akkor nem szervezzük meg olyan gyorsan, hogy mit csináljon a főváros, hiszen nem tudjuk, hogy mire volna szükség. Merthogy, ha*

én egy köztisztviselő vagyok, akkor úgy nem tudom elképzelni, hogy menekültválság esetében mi lehet egy fővárosi önkormányzatnak a feladata.”

Interjúalanyaink azt is hangsúlyozták, hogy a 2015-ben a menekültsegítésben kialakult civil kapcsolatokat tudták leginkább mozgósítani, amelyek körül az ad hoc együttműködések szélesebb hálózata is kialakult. Ezekhez a kulcsfontosságú civil csomópontokhoz a magyarországi ukrán diaszpóra szervezetei és képviselői is több esetben kapcsolódtak. A háború kirobbanásának és a menekültek érkezésének első perceitől számos – korábban Ukrajnából érkezett, jelenleg Magyarországon élő – civil is azonnal csatlakozott. Az etnikai szolidaritásnak négy kulcsfontosságú iránya rajzolódott ki: a fordítóké, az iskolai/oktatási programoké, a vallási szervezetéke, és a jótékonykodó csoportoké, akik legrászorultabb családokat és személyeket anyagi támogatásban részesítették. Terepmunkánk során mind a fővárosban, mind vidéki terepen találkoztunk olyan civilekkel, akik korábban Ukrajnából vagy más posztszovjet országokból, Oroszországot is beleértve, telepedtek át Magyarországra, és most bekapcsolódtak a menekültek segítésébe. Itt bemutatott elemzésünkben azonban őrölk kevesebb szó lesz, mert a segítés magyarországi szereplőire fókuszáltunk.

A menekült szolidaritás egyik vezető civil szereplője egy olyan szervezet, amelyet 30 évvel ezelőtt alapítottak a jugoszláviai menekültek segítésére. Azóta átfogó szolgáltatáscsomagot sikerült kifejleszteniük, amely az egyéni és csoportos tanácsadást, az egészségügyi ellátáshoz, az oktatáshoz, a lakhatáshoz, a nyelvoktatáshoz és a nemzetközi védelemben részesülők közösségi programjaihoz való hozzáférést egyaránt megkönnyíti és biztosítja. Emellett támogatják a menekültsegítésben szerepet vállaló közintézményeket és civil szervezeteket is. Az utóbbi években a kormányzati és médiapropaganda célpontjává váltak, annak ellenére, hogy az állam migrációpolitikai intézményeivel is van együttműködésük. Ugyanakkor nemzetközi szinten is elismert szereplők és számos nemzetközi szakpolitikai fórum tagjai. Az ukrainai háború kezdete óta sikerült bővíteniük szolgáltatásaikat és személyzeti kapacitásukat. Tevékenységük meghatározó részét képezi a kisebb szervezetek, önkéntes csoportok és önkormányzatok kapacitásépítése, valamint a szakmai tudás/keretek biztosítása, amelyet projektfinanszírozásból tudnak működtetni. A szervezet vezetője a következőket hangsúlyozta: *„Az első naptól kezdve nagy nyomás nehezedett ránk, hogy megtaláljuk a segítségnyújtás megfelelő módját. Ehhez fontos volt meghatározni, hogy miben vagyunk jók és miben nem. A válságkezelés és az integráció egyszerre merült fel. Nehéz összeegyeztetni az együttérzést, a szimpátiát és a szakmai segítséget, de fontos, hogy a civil szervezetek és a szakmai szervezetek partnerként tekintsenek egymásra. A Fővárosi Konzultációs Fórum nagyon fontos volt, ott születtek meg azok a standardok, amelyeket aztán mindenki megismert és igyekezett alkalmazni.”*

A szervezet által nyújtott fontos szakmai támogatást és segítséget a korábban idézett fővárosi önkormányzati interjúalanyunk is kiemelte, de az interjúból az összes általunk követett terepen visszaköszönt a szervezet által nyújtott fontos szakmai támogatás és segítség. Szintén hangsúlyosan megjelent a helyi civilek szerepe, akik a kormányzati ellenszélben is kitartottak. Egyes helyi egyházi vagy vallási közösségek működése érzékelhetően elszakadt az állammal történő együttműködéstől, és a menekültbefogadás területén saját akciókat és intézményeket hoztak létre. A terepmunkánk során megismert egyik településen például tanúi lehettünk annak, hogy a kárpátaljai magyar roma menekülteket hogyan segítette a helyi protestáns közösség (élén a lelkipásztorral és a presbiterekkel) a helyi roma közösséggel együtt, akikkel már korábban kialakult együttműködés.

A fővárosban az ukrainai menekülteket segítő vallási közösségek közül többeknek volt korábbi tapasztalata a 2015-ös „menekültválság” és a Covid19-járvány idején végzett szolidaritási akciókból. Éppen ezért,

gyorsan tudtak reagálni, tagjaikat aktivizálni és megszervezni a segítési hálót. Több vallási közösségnek volt lakhatási programja, a 8. kerületben egy evangélikus lelkész és önkéntesekből álló csapata előbb adományokat gyűjtött, majd részben egyházi, részben nemzetközi humanitárius segítséggel közösségi házat hozott létre. Ez utóbbi mára a főváros egyik legnagyobb közösségi és szolgáltató intézménye a menekültek számára, ami részben az evangélikus egyház, részben pedig nemzetközi humanitárius szervezetek anyagi segítségével működik. A segítség lendületét, illetve a gyors mozgósítást az interjúrészlet is jól szemlélteti: *„Nekünk a háború kitörése egyet jelentett a menekültsegítés elkezdésével. A zugligeti idősok otthonát éppen kiürítették, mert felújítás előtt állt az épület [...], és amikor kitört a háború, akkor ott tudták, hogy egy ilyen átmeneti otthon akarnak létrehozni. A főnövér érte el az egyik kollégámat, hogy mit csináljanak, mert nincsenek felkészülve családok fogadására meg kisgyerekek fogadására, mert az egy idősotthon és semmi játék nincs ott. Ez volt az első dolog, amire gyűjtést szerveztünk. [...] Kérdeztem az egyik itt dolgozó szociális munkást, hogy »Hány embernek tudsz munkát adni, ha idehívok önkénteseket?« – és azt mondta, hogy akármennyi[nek]. És akkor az első nap 8 ember jött, hogy csináljon valamit, és aztán egyre többen, és akkor több százan kezdtek el itt önkénteskedni váltásban.”* A közösségépítés és a közösségi cselekvés e tartós modelljei összekapcsolták a helyi elképzeléseket és struktúrákat az országos, transznacionális és nemzetközi vallási hálózatokkal és erőforrásokkal. A közösség és a szolidaritás fogalmai ezekben az esetekben összefonódtak a keresztény univerzalizmus és a lekipásztori gondoskodás gondolatával.

Az előző példától eltérően sok esetben komoly akadályokba ütközött a szolidaritási kezdeményezések megszilárdulása. A kisebb településeken például azt tapasztaltuk, hogy sokkal nagyobb a civil szereplők kiszolgáltatottsága, az önkormányzati/kormányzati politikai ellenszélnek való kitettség, a nemzetközi támogató szervezetekkel való együttműködés- és kapcsolathány, amelyek megnehezítették a szolidaritási mezőbe való bekapcsolódás megtalálását, elszigeteltté és esetlegessé téve a megszülető kezdeményezések hosszabb távú működését.

A jóléti állam kiüresedése és a jóléti szolgáltatásoknak a civil térbe való delegálása, illetve az erőforrások folyamatos szűkülése magában hordozza annak a veszélyét, hogy a háború elől menekülők segítése szembekerül a helyi rászorulókkal való szolidaritással, főként a háború okozta menekültválság időbeni elhúzódsával. Az érdemesség és érdemtelenység körüli konfliktusok mind a háború elől menekülőket, mind az őket segítőket nehéz helyzetbe hozta. Azokban a helyzetekben, ahol ezek feloldására tudatosan és erőteljesen törekedtek – például a korábban említett határmenti befogadó településen vagy egyes fővárosi kerületek önkormányzati szereplői esetén –, egyértelműen kommunikálva, hogy különböző forrásokból származnak a támogatások, sikeresen tompították ezt a konfliktust. De interjúalanyaink olyan esetekről is beszámoltak, amikor az érdemtelenység narratívája ellehetetlenítette a segítséget. E narratíva gyakran felerősítette a romák elleni előítéleteket, a háború elől menekülők esetében külön megbélyegezve az – elsősorban kárpátaljai magyar – roma menekülteket, számos esetben kiélezve a rasszizmus meglévő diskurzusait és a kirekesztés magyarországi társadalmi gyakorlatait.

DISZKUSSZIÓ

Jelen tanulmányban amellet érveltünk, hogy több strukturális tényező együttes hatása vezetett el ahhoz, hogy Magyarországon a menekültek támogatásával kapcsolatos felelősségek és feladatok az országos szint-ről jelentős mértékben áthelyeződtek a helyi szint(ek)re. A lokális fordulathoz számos – különböző színtereken és eltérő léptékben tevékenykedő – szereplőre volt/van szükség. Elemzésünkben több dimenzió mentén próbáltuk megragadni és leírni ezt a folyamatot. Első lépésben körüljártuk, hogy az állam hogyan helyezte át a nehéz és kiszolgáltatott helyzetben levő menekültek segítségét az eleve marginalizált társadalmi terekbe (gyakran gazdaságilag hátrányos helyzetű vidéki településekre), miközben támogatásukhoz csak szűkös anyagi és adminisztratív forrásokat biztosított. Ezzel a segítői feladatokat és a forrásteremtés felelősségét is az önkormányzati és civil szereplőkre hárította. Majd arra mutattunk rá, hogy a transznacionális szereplők – a nemzetközi segélyszervezetek és adományozók – hogyan biztosítottak jelentős mértékű pénzügyi forrásokat, illetve szimbolikus és szakmai támogatást ahhoz, hogy a helyi civilek megszervezhessék és biztosítani tudják az ukrajnai háború elől menekülő befogadását. A közösségi kormányzás (*community governance*) mobilizálásával nem csupán a segítség materiális és humán erőforrásbéli feltételei teremthetők meg, hanem a „helyinek”, a „lokálisnak” az értéke és legitimitása is. Végezetül elemzésünkben az is kibomlott, hogy az önkormányzati vezetők/szereplők, a még megmaradt hatáskörükkel, hogyan vál(hat)tak a szolidaritás helyi szereplőivé.

Arra, a menekültekkel való szolidaritás és a migráció kormányzásának (*migration governance*) nemzetközi szakirodalmában gyakran felmerülő kérdésre, hogy mennyire tartósak azok a struktúrák és megoldások, amelyeket a lokális fordulat eredményez, azt a választ találtuk, hogy a leginkább átalakító erejű megoldásokat a civilek és az önkormányzatok helyi együttműködései hozták létre. Ezek a civil-önkormányzati koalíciók esetünkben, de a szakirodalomban sem egyedülálló módon elsősorban a társadalmilag és kulturálisan plurális nagyvárosi terekhez kötődnek. Ott voltak képesek a legtöbb anyagi, hálózati és elismerésből származó erőforrást mozgósítani. Korábbi kutatások azt jelezték, hogy Magyarországon az önkormányzatoknak nem volt elképzelésük, programjuk vagy akaratuk az állami migrációpolitika alternatíváinak megteremtésére. Kutatásunk azt mutatja, hogy az ukrajnai menekültek befogadása olyan elmozdulást eredményezett, amely folytatódott a közelmúltbeli önkormányzati választások stratégiaalkotásában és politikai kommunikációjában. Ezért azt gondoljuk, hogy a fővárosban és annak bizonyos kerületeiben a transzformatív municipalizmus jellemzői felismerhetők, és ez lehetőséget teremthet új, helyi migrációs közpolitikák kialakítására is.

Az átalakulás inkább alkalmazkodásként értelmezhető azoknak a kisebb településeknek az esetében, ahol a civil-önkormányzati koalíció a menekültek iránti felelősségét az önkormányzat általános gondoskodási köldetéséből eredeztette. Többnyire olyan településekről van szó, amelyek nem számítottak korábban sem, és nem váltak most sem a migránsok tartós megtelepedésének helyszínévé, új migrációs közpolitika alkotására ezért aligha van igény.

Elemzésünk során ugyanakkor a lokalizmus sebezhetőségei és korlátai is megmutakoztak. A menekültsegítés állami intézményeinek a leépítése, a szűkös anyagi és emberi erőforrások, a nemzetközi segélyszervezetek projektalapú működése, az önkormányzati hatáskörök központosítása és visszaszorítása mind olyan tényezők, amelyek megnehezítik a menekültekkel való szolidaritás fennmaradását és helyi intézményesülését. Ezekre a korlátokra erősít rá a politikai diszkurzív tér is a menekült- és idegenellenességével, a romákkal szembeni előítéletek élesítésével, az oroszbarát narratívák propagálásával. Az általunk vizsgált esetek

egy része a lokális alternatívák átmenetiségét, múlandóságát mutatja, másik részük pedig az autoriter és populista kormányzás feltételeihez való alkalmazkodást, amely a lokalitáshoz kapcsolt morális cselekedetet a kezdetektől a kormányzattól való függőségi viszony fenntartásával, vagyis a szolidaritás kooptálásával kapcsolta össze.

HIVATKOZÁSOK

- Agustín, Ó. G. (2020) New municipalism as space for solidarity. *Soundings*, 74, 54–67. <https://doi.org/10.3898/SOUN.74.04.2020>
- Agustín, Ó. G. – Jørgensen, M. B. (2019) Solidarity cities and cosmopolitanism from below: Barcelona as a refugee city. *Social Inclusion*, 7(2), 198–207. <https://doi.org/10.17645/si.v7i2.2063>
- Ataç, I. – Schwiertz, H. – Jørgensen, M. B. – Vandevoordt, R. – Hinger, S. – Spindler, S. (2023) Negotiating borders through a politics of scale: Municipalities and urban civil society initiatives in the contested field of migration. *Geopolitics*, 29(2), 1–27. <https://doi.org/10.1080/14650045.2022.2129732>
- Baranyai N. – Ferencz Z. (2022) A COVID-19 és a helyi válságkezelés jellemzői Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 37(2), 111–133. <https://doi.org/10.17649/TET.37.2.3472>
- Bauder, H. (2022) Urban solidarity: Perspectives of migration and refugee accommodation and inclusion. In Jørgensen, M. B.– Schierup C.-U. (szerk.) *Contending global apartheid: Transversal solidarities and politics of possibility*. Brill, 23–44. https://doi.org/10.1163/9789004514515_003
- Bródy L. (2022) Társadalmi részvétel a városfejlesztésben: Változó szerepek Budapest tereinek alakításában. *Tér és Társadalom*, 36(1), 82–99. <https://doi.org/10.17649/TET.36.1.3359>
- Careja, R. (2019) Making good citizens: Local authorities’ integration measures navigate national policies and local realities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 45(8), 1327–1344. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1441613>
- Caponio, T. – Scholten, P. – Zapata-Barrero, R. (szerk.) (2018) *The Routledge handbook of the governance of migration and diversity in cities*. Routledge.
- Csurgó B. – Horzsa G. – Megyesi B. (2022) A vidék-imázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei: Egy szisztematikus szakirodalom-elemzés eredményei. *Szociológiai Szemle*, 32(1), 15–40. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2022.1.2>
- Czibere I. – Kovács I. (2022) State populism in rural Hungary. *Rural Sociology*, 87(S1), 733–757. <https://doi.org/10.1111/ruso.12407>
- della Porta, D. – Steinhilper, E. (2022) Shrinking spaces and civil society contestations: An introduction. In della Porta, D. – Steinhilper, E. (szerk.) *Contentious migrant solidarity: Shrinking spaces and civil society contestations*. Routledge, 1–18.
- Drewski, D. – Gerhards, J. (2024) Why do states discriminate between refugee groups? Understanding how Syrian and Ukrainian refugees were framed in Germany and Poland. *Am J Cult Sociol* <https://doi.org/10.1057/s41290-024-00221-z>
- Feischmidt, M. (2020) Deployed fears and suspended solidarity along the migratory route in Europe. *Citizenship Studies*, 24(4), 441–456. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1755157>
- Feischmidt, M. – Szombati, K. (2018) A szegénység kisajátítása és szimbolikus újraakasztása: az „értelmetlenek” rasszizálása és az „érdemesek” etnicizálása. Gyöngyöspata tanulságai. *Magyar Tudomány*, 179(6), 885–901.
- Feischmidt M. – Zakariás I. (2018) Jótékonyosság és politika. A menekülteknek nyújtott közvetlen segítség közéleti hatásai. *Politikatudományi Szemle*, XXVII(2), 55–83.
- Feischmidt M., – Neumann E. (2022) The political aspects of solidarity mobilizations in the context of shrinking civil society during the first wave of COVID-19. *European Societies*, 25(1), 132–153. <https://doi.org/10.1080/14616696.2022.2100443>
- Fodor É. (2022) More babies for the state: The “carefare” regime of anti-liberal Hungary. *New Labor Forum*, 31(1), 34–41. <https://doi.org/10.1177/10957960211062460>
- Garces-Mascareñas, B. – Gebhardt, D. (2020) Barcelona: Municipalist policy entrepreneurship in a centralist refugee reception system. *Comparative Migration Studies*, 8(15). <https://doi.org/10.1186/s40878-020-0173-z>
- Gerő M. – Fejős A. – Kerényi Sz. – Szikra D. (2023) From exclusion to co-optation: Political opportunity structures and civil society responses in de-democratising Hungary. *Politics and Governance*, 11(1), 16–27. <https://doi.org/10.17645/pag.v11i1.5883>
- Gerő M. – Sik E. (2020) The moral panic button: Construction and consequences. In Goździak, E. M. –Main, I. –Suter, B. (szerk.) *Europe and the refugee response: A crisis of values?* Routledge, 39–58.
- Gerő M. – Susánszky P. – Kopper Á. – Tóth G. (2020) Strategies for survival: Human rights organizations’ responses to the closing of political opportunity structures in Hungary. *Politologicky Casopis*, 27(2), 119–139. <https://doi.org/10.5817/PC2020-2-119>
- Gherghina, S. – Volintiru, C. (2023) Budgetary clientelism and decentralization in Hungary and Romania. *Journal of Developing Societies*, 39(1), 40–62. <https://doi.org/10.1177/0169796X221148509>
- Glick Schiller, N. – Çağlar, A. (2009) Towards a comparative theory of locality in migration studies: Migrant incorporation and city scale. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(2), 177–202. <https://doi.org/10.1080/13691830802586179>
- Haselbacher, M. (2019) Solidarity as a Field of Political Contention: Insights from Local Reception Realities. *Social Inclusion*, 7(2), 74–84. <https://doi.org/10.17645/si.v7i2.1975>

- International Organization for Migration (IOM) DTM Hungary. (2023) *Surveys with refugees from Ukraine: Needs, intentions and integration challenges*. IOM. Elérhető: <https://hungary.iom.int/sites/g/files/tmzbd11591/files/inline-files/iom-hungary-dtm-hungary-needs-and-intentions-q2.pdf> [Letöltve: 2024-8-12].
- IOM (2023) *Ukraine Crisis 2022-2023: 1 Year of Response*. Elérhető: https://hungary.iom.int/sites/g/files/tmzbd11591/files/documents/2023-03/One%20year%20in%20war_report_FIN_0.pdf [Letöltve: 2024-08-12].
- Jacobsson, K. – Korolczuk, E. (2020) Mobilizing grassroots in the city: Lessons for civil society research in Central and Eastern Europe. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 33, 125–142. <https://doi.org/10.1007/s10767-019-9320-7>
- Jelinek Cs. (2020) Gúzsba kötve táncolunk: Zsugorodás és a kontroll leszivárgásának a politikai gazdaságtana magyarországi közép- városokban. *Szociológiai Szemle*, 30(2), 115–136. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.2.6>
- Jørgensen, M. B. (2012) The diverging logics of integration policy making at national and city level. *International Migration Review*, 46(1), 244–278. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2012.00886.x>
- Keller, J. – Virág, T. (2023) Drivers of place-based community development. In M. Fritsch, P. Kahila, S. – Németh, – J. W. Scott (eds.) *Spatial justice and cohesion: The role of place-based action in community development*. Routledge, 92–106.
- Korkut, U. – Fazekas, R. (2023) The ruptures and continuities in Hungary's reception policy: The Ukrainian refugee crisis. *Central and Eastern European Migration Review*, 12(1), 13–29. <https://doi.org/10.54667/ceemr.2023.10>
- Kovács K. – Nagy B. (2022) In the hands of a populist authoritarian: The agony of the Hungarian asylum system and the possible ways of recovery. In Stojanova, V. – Smet, S. (szerk.), *Migrants' rights, populism and legal resilience in Europe*. Cambridge University, 211–225.
- Kováts A. – Soltész B. (szerk.) (2022) *A place to call home: Social integration of refugees in Hungary*. Menedék – Hungarian Association for Migrants.
- Kreichauf, R. – Meyer, M. (2021) Negotiating urban solidarities: Multiple agencies and contested meanings in the making of solidarity cities. *Urban Geography*, 42(2), 1–24. <https://doi.org/10.1080/02723638.2021.1890953>
- Letki, N. – Walentek, D. – Dinesen, P. T. – Liebe, U. (2024) Has the war in Ukraine changed Europeans' preferences on refugee policy? Evidence from a panel experiment in Germany, Hungary and Poland. *Journal of European Public Policy*, 1–25. <https://doi.org/10.1080/13501763.2024.2304610>
- Łukasiewicz, K. – Oren, T. – Tripathi, S. (2021). Local welfare system response to refugees: Between innovations, efficiency, and creating unequal opportunities. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 49(1), 350–370. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1905506>
- Melegh A. (2023) *The migration turn and Eastern Europe: A global historical sociological analysis*. Palgrave Macmillan.
- Melegh A. – Vancsó A. – Mendly, D. – Hunyadi M. (2021) Positional insecurity and the Hungarian migration policy. In Ceccorulli, M. – Fassi, E. – Lucarelli, S. (szerk.) *The EU migration system of governance: The European Union in international affairs. Justice on the move*. Springer, 173–197. https://doi.org/10.1007/978-3-030-53997-9_7
- Messing V. – Ságvári B. (2021) Are anti-immigrant attitudes the Holy Grail of populists? A comparative analysis of attitudes towards immigrants, values, and political populism in Europe. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. 7(2), 100–127. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v7i2.750>.
- Mohos M. – Zöldi B. (2022. október 25) Több mint 10 milliárd forintnyi EU-s pénz jön az ukrainai menekültek ellátására. RTL.HU. <https://rtl.hu/belfold/2022/10/25/ukrajna-menekultek-eu-tamogatas-civil-szervezetek-belugyminiszterium> [Letöltve: 2024-08-12].
- Molęda-Zdziech, M. – Pachocka, M. – Wach, D. (2021) Immigration and integration policies in Poland: institutional, political and social perspectives. In Franzke, J. – Ruano, J. (szerk.) *Local Integration of Migrants Policy: European Experiences and Challenges*, Palgrave Macmillan, 169–199.
- Nagy B. (2019) A magyar menekültügy harminc éve. Sírbeszéd. [30 Years of Hungarian Refugee Protection. Eulogy]. *Élet és Irodalom*. 63(26). június 28.
- Neumann E. (2022) Education for a Christian nation: Religion and nationalism in the Hungarian education policy discourse. *European Educational Research Journal*. <https://doi.org/10.1177/14749041211072691>
- Pedziwiatr, K. – Magdziar, W. (2023) The reception and integration of refugees from Ukraine in Poland, Czechia, Slovakia and Hungary – The new immigration destinations of Central Europe. *Problemy Polityki Społecznej Studia i Dyskusje*, 59, 345–377. <https://doi.org/10.31971/pps/162968>
- Pepinsky, T.B. – Reiff, Á. – Szabó, K. (2024) The Ukrainian Refugee Crisis and the Politics of Public Opinion: Evidence from Hungary. *Perspectives on Politics*. Published online, 1–26. <https://doi.org/10.1017/S1537592724000410>

- Pincock, K. – Betts, A. – Easton-Calabria, E. (2021) The rhetoric and reality of localisation: Refugee-led organisations in humanitarian governance. *The Journal of Development Studies*, 57(5), 719–734. <https://doi.org/10.1080/00220388.2020.1802010>
- Rajaram, P.K. (2016) Whose Migration Crisis?. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*. 2(4), <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v2i4.314>.
- Roepstorff, K. (2020) A call for critical reflection on the localisation agenda in humanitarian action. *Third World Quarterly*, 41(2), 284–301. <https://doi.org/10.1080/01436597.2019.1644160>
- Sabchev, T. (2021) Against all odds: Thessaloniki’s local policy activism in the reception and integration of forced migrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(7), 1435–1454. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2020.1840969>
- Safonova, T. (2022) *When species meet populism: Socio-political experiments in gardens of a Hungarian village* (doktori értekezés). Central European University.
- Safonova, T. (2023) *Welcoming Ukrainian refugees in a Hungarian mid-size village: A case study*. Kéziratban.
- Savage, J. D. – Kimya, F. (2023) The Stability and Growth Pact’s “unusual events” clause and the funding of the refugee crisis in the European Union. *International Journal of Public Administration*. <https://doi.org/10.1080/01900692.2023.2238921>
- Schammann, H. – Gluns, D. – Heimann, C. – Müller, S. – Wittchen, T. – Younso, C. – Ziegler, F. (2021) Defining and transforming local migration policies: A conceptual approach backed by evidence from Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(13), 2897–2915. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2021.1902792>
- Schwartz, H. – Schwenken, H. (2020) Introduction: inclusive solidarity and citizenship along migratory routes in Europe and the Americas. *Citizenship Studies*, 24(4), 405–423. <https://doi.org/10.1080/13621025.2020.1755155>
- Soltész B., – Vadasi V. (2022) Legal and Political Frameworks of Refugee Integration in Hungary. In (Kováts A. – Soltész B.) (szerk.) *A Place to Call Home. Social Integration of refugees in Hungary*. Budapest: Menedék-Hungarian Association for Migrants.
- Soltész B. (szerk) (2021) *The role of local governments in the integration of refugees in the V4 countries*. Marginal: Bratislava. Elérhető: https://migrant-integration.ec.europa.eu/library-document/role-local-governments-integration-refugees-v4-countries_en [Letöltve: 2024-04-08].
- Tóth J. (2013) Migrációs jogi környezet Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 3, 244–250.
- Tóth, J. – Bernát, A. (2023) Solidarity driven by utilitarianism: How Hungarian migration policy transformed and exploited virtues of solidarity. In Fauri, F. – Mantovani, D. (szerk.) *Past and present migration challenges: What European and American history can teach us* Palgrave Macmillan, 271–295. https://doi.org/10.1007/978-3-031-39431-7_11
- Tóth J. – Sik E. (2008) Hungary. In Gropas, R. – Triandafyllidou, A. (szerk.) *European immigration: A sourcebook*. Ashgate.
- UNHCR (2022) Hungary: UNHCR Ukraine refugee situation operational update. Elérhető: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/93509> [Letöltve: 2024-08-12].
- UNHCR (2023) Hungary: Multi-sector needs assessment. Elérhető: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/105324> [Letöltve: 2024-08-12].
- UNHCR (2024) Ukraine situation- Regional refugee response plan for the Ukraine situation- Final report 2023.
- UNICEF (2023) Ukraine Refugee Response in Neighbouring Countries: Guidance for Local Authorities. Policy Brief.
- Vandevoordt, R. – Verschraegen, G. (2019) The European refugee controversy: Civil solidarity, cultural imaginaries and political change. *Social Inclusion*, 7(2). 48–52. <https://doi.org/10.17645/si.v7i2.2260>
- Zakariás I. – Feischmidt M. – Gerő M. – Morauszki A. – Zentai V. – Zsigmond Cs. (2023) Solidarity with Displaced People from Ukraine in Hungary: Attitudes and Practices. *International Migration & Integration*, 1–28. <https://doi.org/10.1007/s12134-023-01096-8>